

DESCOPERIRI DIN EPOCA BRONZULUI ÎN PEȘTERA VALEA REA DE LA VĂLENII ȘOMCUTEI

CAROL KACSÓ

În pârâul ce străbate peștera Valea Rea au fost descoperite numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului, ce aparțin purtătorilor culturii Suci de Sus. Stabilirea semnificației acestor descoperiri este problematică, întrucât peștera nu oferă condiții de locuire, dar nu este propice nici pentru desfășurarea altor tipuri de activități. Fără a se putea aduce argumente arheologice sigure, pare totuși plauzibilă ipoteza că fragmentele ceramice sunt **depuneri intenționate în apă**, eventual inițial sub forma unor vase întregi, ce conțineau ofrande de mâncare sau băutură. Sunt analizate și alte descoperiri cu caracter cultic din peșterile transilvănene și bănățene și se ajunge la concluzia că acestea aparțin cu precădere primelor etape ale **Bronzului timpuriu și Bronzului târziu**, ultimele în corelație mai ales cu grupul Igrița.

Localitatea Vălenii Șomcutei (com. Șomcuta Mare, jud. Maramureș) se află la 3 km sud-vest de Șomcuta Mare, în zona piemonturilor colinare din sudul Depresiunii Baia Mare, la limita cu Podișul Mesteacăn – Boiu Mare (fig. 1).

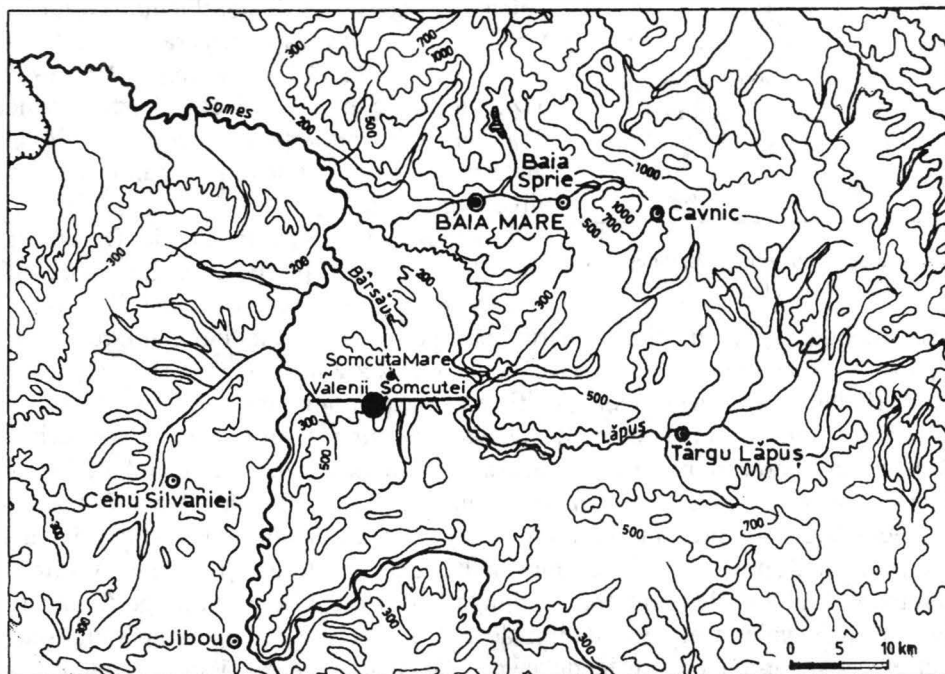

Fig. 1. Poziția geografică a localității Vălenii Șomcutei.

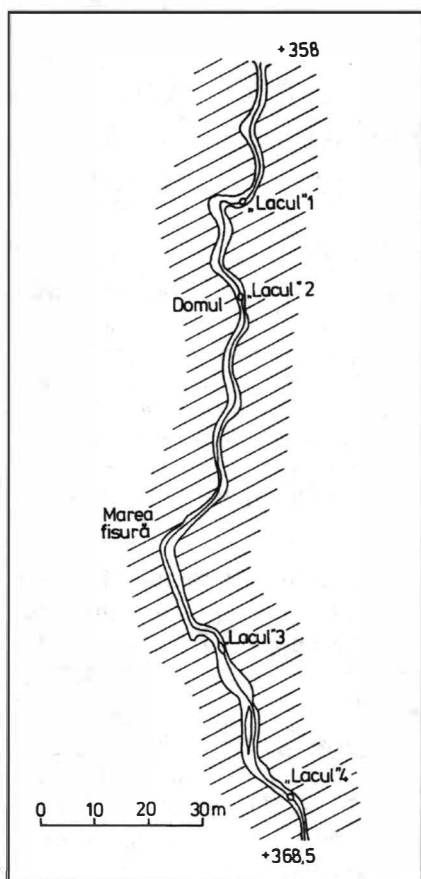

Fig. 2. Vălenii Șomcutei. Planul peșterii Valea Rea.

aceasta debutează cu un culoar, a cărui înălțime scade, imediat după intrare, la 1 m. După 11 m se ajunge la un cot cu o sală mică de 2 x 2 m. În continuare, galeria este strâmtă (lățimea 1–1,5 m) și joasă (înălțimea 1 m) pe o lungime de 17 m. După ce se depășește un mic bazin, în care adâncimea apei atinge 1 m („lacul 1”), galeria se mărește într-o oarecare măsură, aici apărând terase de aluvionare pe ambele maluri. După 53 m de la intrare, se depășește un nou bazin cu apă („lacul 2”), iar în peretele stâng este prezent un dom stalagmitic cu nuanțe roșiatic-negricioase. Galeria devine apoi din ce în ce mai înaltă, existând totuși și porțiuni scurte de strâmtoare. La 87 m de la intrare, se ajunge la un culoar de 32 m lungime („marea fisură”), unde galeria atinge înălțimi de 3–5 m. Porțiunea superioară, îngustă, a galeriei este tapisată cu cruste de calcit. După o nouă zonă de strâmtoare, se

Un colectiv format din: Vl. Zirra, R. Harhoiu, G. M. Iuga și C. Kacsó a întreprins aici, în primăvara anului 1975, o cercetare de suprafață, cu ocazia căreia s-a descoperit o așezare din mileniul I e.n., situată la marginea estică a satului, în imediata apropiere a pârâului Valea Rea, în locul numit „Tog”. Săpăturile efectuate în acest punct, în anul 1980, de către Georgeta Iuga, au dus la descoperirea unor importante vestigii din secolele VIII și IX¹. În același an a fost sondată și o așezare din epoca bronzului, identificată pe pantele unui deal, la sud-vest de localitate, în punctul de hotar „Valea lui Ștefan”. De asemenea, a fost cercetată o peșteră, numită de localnici, după pârâul aflat în apropiere, tot Valea Rea. Rezultatele acestei ultime cercetări fac obiectul lucrării de față.

Peștera se găsește la cca 2 km în amonte pe cursul văii principale, Valea Rea sau Valea Caicana, în apropiere de confluența acesteia cu Valea Peșterii. Intrarea în peșteră, de 1,2/1,5 m, se află în dreapta văii, după un scurt urcuș, la baza unui mic perete stâncos. Peștera Valea Rea constituie partea finală a unui curs de apă subteran, o galerie mică, fără ramificații, cu direcția generală N–S.

Potrivit descrierii făcute de D. Istvan², unul dintre cunoscuții speologi maramureșeni, care a și efectuat cartarea peșterii (fig. 2),

¹ G. M. Iuga, *Marmația* 5–6, 1979–1981, p. 152 urm.

² D. Istvan, *Carst* 2, 1982, p. 62. urm.

depășește un nou bazin de apă („lacul 3”), străbătându-se o sală ceva mai largă. După 109 m de la intrare, firul apei o ia la stânga, pe un culoar strâmt, ce poate fi evitat prin dreapta, printr-un pasaj strâmt (lățimea 0,5 m), dar uscat, care, după 12 m, ajunge din nou în firul apei. Urmează o zonă de surpare, un nou bazin cu apă („lacul 4”) și apoi o mică platformă suspendată la cca 1 m deasupra apei, considerată ca punctul *terminus* în mod obișnuit, la 146 m de la intrare. Se poate înainta totuși încă 10 m târâș prin apă, în condiții grele, în continuare galeria devenind inaccesibilă.

În cursul cercetării efectuate de Georgeta M. Iuga în 1980, din albia pârâului ce curge prin peșteră au fost adunate mai multe fragmente ceramice preistorice, care, ulterior, mi-au fost cedate pentru studiu³.

Pentru stabilirea caracterului descoperirii, am vizitat peștera în vara anului 1984 și din nou, împreună cu I. Emödi, în primăvara anului 1990. Lipsit de echipament adecvat, nu am putut parcurge decât prima parte din traseul peșterii, în schimb, I. Emödi a ajuns până în capătul ei. El a confirmat întru totul descrierea făcută de speologi și a ajuns la concluzia că peștera Valea Rea nu oferă în nici o porțiune a sa condiții de locuire, întrucât pârâul ocupă aproape întreaga galerie, astfel că nu există spații uscate, nici maluri sau terase mai ferite. De altfel și tavanul este foarte coborât pe aproape toată întinderea galeriei, aici putându-se înainta doar târâș sau în patru labe, în cel mai bun caz aplecat. Este deci evident că ea nu a fost locuită, nici măcar în anii extrem de secetoși, când pârâul putea, eventual, seca. Și totuși din peșteră, mai precis din pârâul care o străbate, provine o cantitate relativ mare de fragmente ceramice, precum și câteva mici bucăți de oase de animale. Au fost adunate 116 fragmente, dintre care 96 sunt impropriei oricărei analize, 20 oferind însă anumite indicii cu privire fie la formele de vase cărora le aparțineau, fie la decorul lor, dar și în legătură cu încadrarea lor culturală.

Aspectul celor mai multe dintre fragmentele ceramice este de pietre plate, cu marginile rotunjite. Coroziunea și transformarea lor fizică s-au produs fără îndoială sub influența apei în care au stat ori s-au rulat o perioadă de timp îndelungată. Pe de o parte, pe ele s-au depus săruri, în principal carbonat și hidrocarbonat de calciu, pe de altă parte, s-au dizolvat sărurile din compoziția pastei. Silicifierea, care a dus la creșterea durității fragmentelor, este procesul cel mai clar sesizabil.

Forma de vas cea mai des întâlnită este cea de oală, cu mai multe variante: oală cu marginea ușor răsfrântă și pereții aproape drepți (fig. 3/1–2), oală cu marginea ușor răsfrântă și pereții curbați (fig. 3/3–4), oală cu marginea mult răsfrântă în exterior și pereții curbați (fig. 3/5–7), oală cu marginea ușor răsfrântă în exterior, gâtul scurt, prevăzut cu toartă (fig. 4/5), oală de dimensiuni mici cu marginea ușor răsfrântă în exterior și pereții drepți (fig. 4/1–2) sau cu pereții ușor curbați (fig. 4/3–4). o altă formă de vas sigur identificată este cea de strachină, care apare în două variante: cu marginea dreaptă nerăsfrântă (fig. 3/8) și cu marginea rotunjită și răsfrântă în exterior (fig. 4/6).

³ Mulțumesc și aici doamnei Georgeta M. Iuga pentru permisiunea de a studia și publica descoperirile preistorice de la Vălenii Șomcutei, precum și pe cele rezultate în urma cercetărilor pe care le-a efectuat în Maramureș, vreme de aproape două decenii.

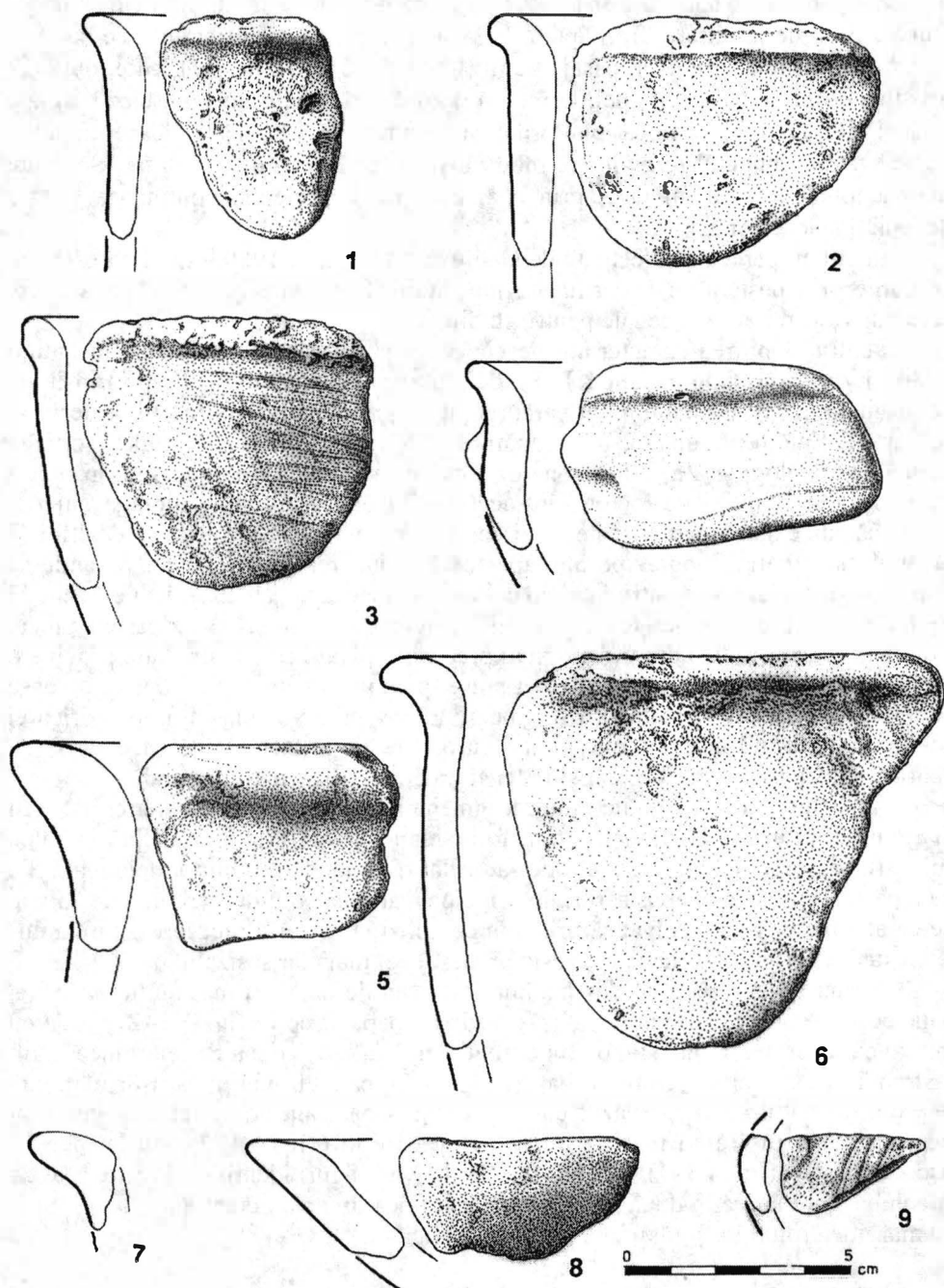

Fig. 3. Vălenii Șomcutei. Ceramică Suciuc de Sus din peștera Valea Rea.

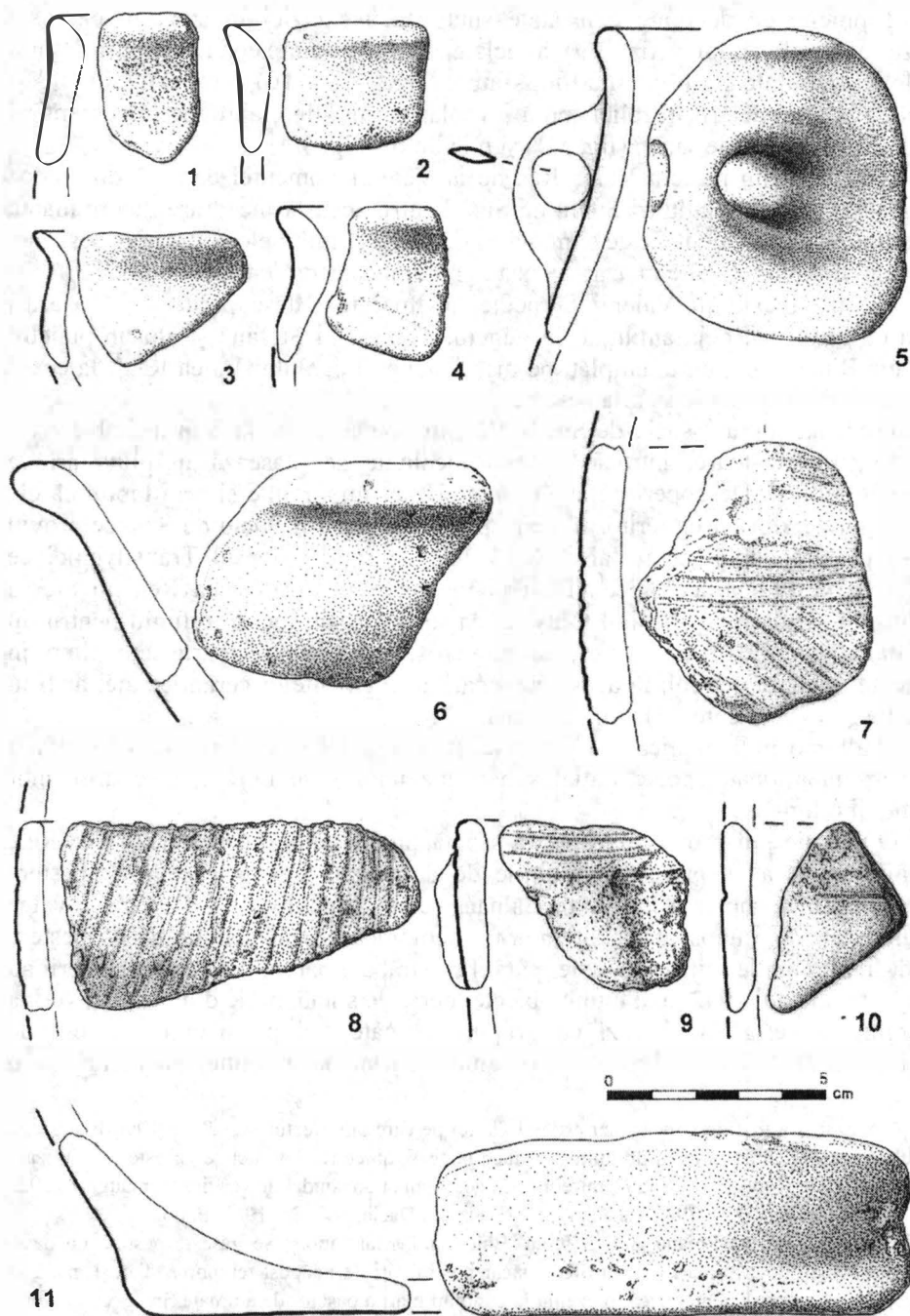

Fig. 4. Vălenii Șomcutei. Ceramică Suciul de Sus din peștera Valea Rea.

Tehnicile de decorare constatate sunt cea a exciziei–inciziei, în care s-a realizat un motiv spiralic (fig. 3/9), a inciziei, în care s-au executat grupuri de linii paralele orizontale și oblice sau linii simple (fig. 4/7, 9–10), a strierii (fig. 3/3 și fig. 4/8) și a modelării în relief: brâu alveolat pe margine, aproape imperceptibil din cauza depunerii de săruri (fig. 3/3) și mic buton (fig. 3/4).

Ceramica din peștera Valea Rea de la Vălenii Șomcutei datează din epoca bronzului și aparține culturii Suci de Sus. Pentru această încadrare determinante sunt formele de vas identificate și mai ales tehnicile și motivele decorative sesizate, în special motivul spiralic incizat–excizat, precum și decorul striat.

În raza localității Vălenii Șomcutei au mai fost descoperite două așezări Suci de Sus: una, deja amintită, în punctul „Valea lui Ștefan” și alta în punctul „Ograda Budenilor”, un teren plat, pe malul stâng al pârâului Valea Rea⁴, la cca 2 km în aval de locul unde se află peștera.

Prezența culturii Suci de Sus la Vălenii Șomcutei, chiar prin trei obiective, nu este surprinzătoare, întrucât această localitate se plasează în plină arie a amintitei culturi⁵. Descoperirile analizate aici sunt importante și prin faptul că ele sunt singurele, din întreg teritoriul de răspândire a culturii Suci de Sus, ce provin dintr-o peșteră, iar peștera Valea Rea este singura din nordul Transilvaniei ce conține și vestigii arheologice⁶. Deși în mod cert peștera Valea Rea nu oferea condiții de locuire, este posibil totuși ca ea să fi fost un loc de refugiu pentru un grup uman, ce putea fi la nevoie chiar numeros, firește pentru foarte scurt timp, în momente de mare pericol. În acest caz, apariția fragmentelor ceramice aici ar fi în corelație cu evenimente de natură profană.

O altă posibilă explicație a prezenței fragmentelor în peșteră este că ele ar fi depuneri intenționate, poate inițial sub forma unor vase întregi, în cadrul unor ceremonii religioase.

O situație într-o oarecare măsură asemănătoare celei din peștera Valea Rea, mai ales în ceea ce privește condițiile de depunere, a fost sesizată în peștera Napîștilei, din apropierea localității Bălnaca (com. Șuncuiș, jud. Bihor), în valea Crișului Repede, cunoscută în literatura arheologică și sub denumirea de peștera Mișid. În aluviunile transportate de pârâul ce străbate partea din fund a peșterii au fost găsite, în anul 1942, mai multe obiecte: perle de sticlă, perle din pastă, o verigă de argint, o verigă de bronz, cu grupuri de câte trei protuberanțe (piesă de harnașament?), faleră de bronz, cu ornament perlat pe margine, prevăzută cu o

⁴ Așezarea a fost descoperită cu prilejul vizitei pe care am efectuat-o în mai 1990 la peșteră, punctul aflându-se în apropierea drumului ce duce la acest obiectiv. Tot aici se găsește și o așezare din mileniul I e.n. Georgeta M. Iuga a întreprins în acest punct un sondaj de verificare în august 1992.

⁵ T. Bader, PZ 54, 1979, p.5 urm., fig. 1; C. Kacsó, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 66.

⁶ În apropiere de Poiana Botizii (com. Băiuț, jud. Maramureș) se găsește peștera cu oase. Dimensiunile sale relativ mari puteau oferi măcar posibilități de adăpost temporar. Totuși, până în prezent n-a fost semnalată aici decât prezența în cantități mari a oaselor de animale, în special de urși de peșteră, cf. Gy. Primics, Természettudományi Közlöny 18, 1886, p. 313 urm. Peștera era însă deja la sfârșitul secolului al XIX-lea extrem de răscolită, mai ales de localnici, astfel că identificarea unor eventuale urme de locuire vechi a fost încă de atunci aproape imposibilă.

tortiță de prindere în partea interioară, verigi de bronz (eventual de la un lanț-atârnatore)⁷. Dintre aceste obiecte, veriga de argint a fost apreciată ca nedatabilă, verigile de bronz ca datând din perioada hallstattiană, la fel falera, precum și câteva dintre perlele din pastă, iar probabila piesă de harnașament a fost atribuită populației celtice⁸. N-ar fi exclus ca falera de bronz să fie chiar mai veche.

Este extrem de dificil de stabilit în privința descoperirilor mai sus descrise din peșterile Valea Rea și Napiștilei, dar și în cazul altor descoperiri din peșteri, chiar acolo unde s-au făcut observații atente cu prilejul cercetărilor și s-a apelat și la ajutorul științelor naturii, dacă ele au avut un caracter cultic sau profan⁹.

Împotriva ipotezei caracterului cultic al descoperirilor din peștera Valea Rea ar putea fi invocată drept argument lipsa relativă de valoare a artefactelor apărute aici, chiar pentru comunitatea preistorică căreia i-au aparținut, în afară de cazul, imposibil însă de dovedit, că ele sunt fragmente din recipiente în care s-au păstrat ofrande de mâncare sau băutură. O obiecție posibilă în legătură cu descoperirile din peștera Napiștilei ar putea fi extinderea acestora pe un timp mult prea îndelungat, de la începutul Hallstatt-ului sau chiar mai devreme până în epoca celtică, ceea ce ar fi însemnat existența unui cult extins pe aproape un mileniu, la populații sigur diferite, cu forme de manifestare similare, ce implicau și depuneri în pârâul aceleiași peșteri.

Această ultimă obiecție poate fi la rândul ei demontată prin numeroase exemple de locuri de cult, inclusiv din peșteri, care au fost folosite vreme îndelungată. Amintesc dintre acestea doar câteva binecunoscute: peșterile din apropiere de Bad Frankenhausen din Turingia, cu amenajări din Bronzul timpuriu până în epoca fierului¹⁰, peștera Jungfernhöhle bei Tiefenellern din Bavaria, cu depuneri ce încep în epoca culturii ceramicii liniare și se termină în epoca fierului¹¹, Röekillorna din Scania (Suedia de Sud), cu depuneri într-un izvor și în apropierea acestuia începând din neoliticul timpuriu și până în epoca fierului¹², mlaștina cu ofrande, ce se extind de la 200 până la 650 e.n., de la Hassle Bösarp, tot din Suedia¹³, Berglitzl din Austria de Sus, cu obiective din neolitic și epoca bronzului¹⁴, Han-sur-Lesse în sudul Belgiei, cu materiale, de asemenea scufundate în apă și apreciate ca aparținând unor morminte, datate din Ha A2 până în Ha C¹⁵.

O explicație care ar avea în vedere o activitate de natură profană în legătură cu descoperirile din peșterile Valea Rea și Napiștilei este, de asemenea, greu de găsit. Chiar dacă teoretic pot fi aduse argumente și împotriva interpretării că

⁷ A. Mozsolics, KözlCluj 3, 1943, p. 86 urm.

⁸ *Ibidem*.

⁹ P. Schauer, în *Studien zur Bronzezeit. Festschrift W. A. v. Brunn*, Mainz, 1981, p. 403.

¹⁰ G. Behm-Blancke, *AusgrFunde* 1, 1956, p. 276 urm.; *idem*, *AusgrFunde* 21, 1976, p. 81.

¹¹ O. Kunkel, *Die Jungfernhöhle bei Tiefenellern*, München, 1955.

¹² B. Stjernquist, *MeddelandenLund* 1962–1963, p. 45; *eadem*, în *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa. Bericht über ein Symposium in Reinhausen bei Göttingen vom 14. bis 16. Oktober 1968*, Göttingen, 1970, p. 87 urm.

¹³ *Eadem*, *ActaArchCopenhaga* 44, 1973, p. 31.

¹⁴ M. Pertlwieser, *Mannus* 40, 1974, p. 257 urm.; *idem*, *Mannus* 42, 1976, p. 17 urm.

¹⁵ E. Warmenbol, *Germania* 77, 1999, p. 39 urm.

acestea au avut un caracter cultic, o astfel de interpretare pare totuși mai plauzibilă. Ea se bazează și pe constatarea că peșterile au oferit nu numai adăpost diferitelor grupuri umane în diverse perioade preistorice și istorice, ci au servit și ca loc de desfășurare a unor ritualuri complicate, imposibil de descifrat în toate amănuntele lor, unele în legătură cu înmormântările, altele cu practicile magico-religioase în cadrul cărora puteau avea loc sacrificii umane și de animale, precum și depuneri de varietate ofrande.

În Transilvania, peșterile în care s-au desfășurat acțiuni cu caracter cultic se concentrează mai ales în valea Crișului Repede, dar există și în alte zone. În continuare, voi menționa câteva dintre ele, și anume pe cele mai bine cercetate, respectiv publicate, încercând și o prezentare a semnificației lor, uneori diferită de cea determinată de autorii cercetărilor.

În peștera Igrîța, din raza localității Peștera (com. Aștileu, jud. Bihor), au fost descoperite, printre altele, amenajări cultice ce aparțin populației culturii Baden¹⁶. Într-o alveolă naturală erau depuse o calotă craniană, jumătate dintr-un maxilar superior și alte fragmente de craniu. Amestecate cu aceste oase se aflau fragmente, în parte arse secundar, de la două vase, o amuletă de piatră șlefuită și perforată, din calcar alb cenușiu, îngrijit lucrată, o mărgică de scoică fosilă, un fragment de scoică „Unio”, o așchie de cuarțit, un bolovan mic de calcar cu urme de folosire și câțiva dinți de animale. Toate acestea erau acoperite cu un strat gros de cca 3 cm de cenușă cu bucățele de cărbune, ce proveneau de la un foc aprins pe loc. Peste stratul de cenușă s-a presărat un strat de 1–2 cm de ocru roșu, în care se găseau și câteva mărgelile, tot de ocru. La mică distanță de această amenajare au apărut câteva fragmente de rocă roșie (filită), mărgelile confecționate din aceeași rocă, precum și dinți de animale. În apropiere s-au găsit și trei mici gropi artificiale, adânci de 30 cm și cu diametrul de 13 cm, pline de cenușă și cărbune, într-una aflându-se și fragmentele unei căni și o pietricică de cuarț. În galeria în care erau prezente cele descrise s-au găsit și alte grupări de oase, în special de crani, împreună cu fragmente ceramice. Într-o altă galerie, într-o alveolă naturală, cu diametrul de cca 1 m, au fost identificate fragmente de craniu, dar și alte resturi de schelet de la doi copii, precum și fragmente din trei vase, un toporaș de cuarțit negru, numeroase mărgelile de ocru, filită și silex. Toate erau acoperite cu un strat de lut galben. Fragmente de craniu, la un loc cu fragmente ceramice, unelte de obsidian, așchii de cuarțit și silex, pietricele de râu și mici fragmente de scoici „Unio” au mai apărut și în alte galerii ale peșterii.

Potrivit unui studiu antropologic preliminar, menționat cu ocazia publicării descoperirilor¹⁷, craniile și dinții identificați au aparținut la 22 indivizi *infans I*, șapte *infans II*, un juvenil și un adolescent. Pe baza acestor date, s-a tras concluzia că este vorba aici de un cimitir de copii, de fapt de reînhumări, excluzându-se antropofagia sau sacrificiile umane¹⁸.

¹⁶ I. Emödi, ActaMN 21, 1984, p. 405 urm.

¹⁷ *Ibidem*, p. 409.

¹⁸ *Ibidem*.

Fără îndoială, pentru stabilirea semnificației descoperirilor Baden din peștera Igrița o importanță deosebită ar avea o analiză complexă a resturilor osteologice de aici, cu indicarea unor eventuale urme de lovituri, tăieturi, împunsături, ardere etc. Resturile de oase umane cu urme de tăieturi și ardere descoperite în peșterile din apropiere de Bad Frankenhausen, aparținând cu precădere unor adolescenți și copii, îngropate împreună cu oase de animale și acoperite cu straturi de piatră, au fost considerate dovezi de canibalism ritual, exercitat în cinstea unei zeități¹⁹. O semnificație similară sau apropiată a fost stabilită și în legătură cu descoperirile de schelete umane, respectiv de cranii, de asemenea cu urme de tăieturi sau lovituri, din Peștera cu oase (Knochenhöhle) de la Škocjan²⁰, din Istria, peștera Kölik²¹ din Transdanubia, peșterile Kostrová în Zádiel și Majda Harškova²² din Slovacia, dar și din numeroase alte peșteri²³.

De altfel, este de remarcat că depunerile de cranii se găsesc de cele mai multe ori în contexte ce presupun desfășurarea în prealabil a unor variate acțiuni cu caracter cultic, în care un loc central l-au ocupat sacrificiile umane, însoțite de cele mai multe ori și de sacrificii de animale. Și în acest sens există numeroase dovezi arheologice, printre care și cele relevate de descoperirile din amenajarea de cult de la Oarța de Sus, dar și de cele din gropile de cult de la Baciul²⁴, ambele din Transilvania, sau din groapa de cult de la Uncovice²⁵ din Moravia. Este de menționat și faptul că în cazul ultimelor două descoperiri este vorba în mod cert de cranii de copii, cum sunt și cele mai multe din peștera Igrița. O interpretare a descoperirilor mai sus prezentate, din această peșteră, ca depuneri de resturi ale unor sacrificii umane, însoțite eventual și de antropofagie²⁶, ar fi poate mai potrivită.

Un caracter cultic, fără precizări mai detaliate, a fost atribuit și descoperirilor Baden, sumar descrise și parțial publicate, din peșterile Izbândiș și Mișid²⁷, din raza comunei Șuncuiș (jud. Bihor).

În peștera Călătea, tot din apropiere de localitatea Peștera (jud. Bihor), au fost descoperite câteva morminte de înhumatie în poziție chircită, datate în Bronzul

¹⁹ Behm-Blancke, *AusgrFunde* 21, 1976, p. 81 urm.; Schauer, *op. cit.*, p. 408.

²⁰ J. Szombathy, *MittPrähistKomm* 2, 1912, 2, p. 170 urm.

²¹ G. Ilon, *Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2, 1991, p. 83 urm.

²² P. Romsauer, *Pravek* NR 5, 1995, p. 131.

²³ R. Rolle, *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 6, 1970, p. 47 urm.; H. Peter-Röcher, *Kannibalismus in der prähistorischen Forschung. Studien zu einer paradigmatischen Deutung und ihren Grundlagen*, Bonn, 1994, p. 74 urm.

²⁴ Z. Kalmar, *SCIVA* 38, 1987, 2, p. 166 urm.

²⁵ V. Dohnal, *ZfA* 23, 1989, p. 19 urm.

²⁶ Potrivit părerii lui Peter-Röcher, *op. cit.*, p. 22. interpretarea craniilor și a fragmentelor de cranii ca dovezi de antropofagie, deși adeseori luată în considerație. nu este totuși decât una dintre multele posibilități și nu o concluzie obligatorie. Aceeași părere, cu nuanțări și o bogată literatură. apare și în alte lucrări ale aceleiași autoare (Peter-Röcher, în *Chronos. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Espelkamp, 1997, p. 59 urm.; eadem, *ActaPraehArch* 29, 1997, p. 182 urm.).

²⁷ Emödi, *op. cit.*, p. 407.

timpuriu²⁸. Aceleași perioade îi aparțin și mormintele din peștera Izbucl Topliței²⁹, în Masivul Pădurea Craiului, și cele din Peștera Vacii de la Roșia³⁰, ambele în valea Crișului Negru. La Izbucl Topliței, într-o încăpăre a cărei galerie de acces a fost, se pare, blocată intenționat încă din antichitate, au fost observate câteva schelete în conexiune anatomică, dar și oase lungi, depuse separat într-o nișă din perete. În jurul scheletelor se aflau vase întregi, mărgelile și unelte de piatră cioplită. Două topoare de bronz cu gaură de înmănușare transversală de tip Baniabic, plasate la o oarecare distanță de schelete, aparțineau probabil, de asemenea, inventarului mormintelor. În Peștera Vacii, alături de morminte de înhumare cu vase de ofrandă, s-au găsit și un mormânt fără inventar, precum și două vetre.

Tot în Bronzul timpuriu se încadrează descoperirile din avenul de la Gălășeni³¹, din valea Crișului Repede. În singura încăpăre accesibilă de aici a apărut o vatră de mici dimensiuni, repetat folosită, o cantitate apreciabilă de ceramică, în majoritatea ei fragmentată din vechime, puține oase de animale, foarte multe scoici *Ostrea*, un bolovănaș de râu parțial șlefuit, o sulă de os, cinci mărgelile de marmură, spărturi atipice de cuarț și de calcar etc.

Alte descoperiri asemănătoare, uneori în situații aproape similare, au ieșit la iveală în peșterile: Izbândiș, Igrîța și Călățea³². Având în vedere felul și dispunerea materialelor, s-a concluzionat că cel puțin câteva dintre aceste peșteri, improprii locuirii, au fost amenajate de comunitățile din Bronzul timpuriu ca locuri de cult³³.

În Bronzul timpuriu se datează și depozitul de bronzuri descoperit în peștera 1200/9 din Cheile Vârghișului³⁴. Depozitul, format din două topoare cu înmănușare transversală, reprezentând variante de tip Dumbrăvioara, și din două brățări spiralice, a apărut într-o mică nișă din peretele peșterii, în apropiere de intrare. Cele două topoare au fost așezate paralel unul peste altul, în imediata lor vecinătate fiind depuse brățările, iar întregul ansamblu a fost acoperit cu bucăți de stâncă.

Alcătuirea mai deosebită a depozitului, prin asocierea perechii de topoare, cu evidente atribute masculine, unei perechi de brățări, acestea conservând caracterele feminine, locul în care a avut loc depunerea, plasat în afara unui spațiu locuit, dar și poziția obiectelor în cadrul depunerii, ce pare să indice o anumită regulă a dispunerii lor, sunt argumente pentru interpretarea descoperirii ca o depunere cu caracter cultic. Aceeași semnificație o atribuie depozitului și autorii care l-au pus în circulație³⁵.

²⁸ *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 53, nr. 280; P. Roman, în *Die Frühbronzezeit im Karpatenbecken und in den Nachbargebieten. Internationales Symposium 1977 Budapest-Velem*, Budapesta, 1981, p. 165.

²⁹ G. Halasi, I. Emödi, SCIVA 36, 1985, 3, p. 232 urm.

³⁰ Roman, *loc. cit.*

³¹ Emödi, Thraco-Dacica 6, 1985, p. 123 urm.

³² *Ibidem*, p. 128 urm.

³³ *Ibidem*, p. 143.

³⁴ I. Dénes, G. V. Szabó, în *The early and middle Bronze Age in the Carpathian Basin*, Bibliotheca Musei Apulensis VIII, Alba Iulia, 1998, p. 89 urm.

³⁵ *Ibidem*, p. 101.

Unele dintre peșterile menționate au fost refolosite și în etapele mai recente ale epocii bronzului. Cea mai cunoscută dintre ele este peștera Igrița, unde au apărut și importante vestigii din Bronzul târziu. Datorită relativei sale accesibilități, această peșteră a fost cercetată nu numai de speologi, paleontologi și arheologi, dar a fost răscolită și de numeroși amatori, care au deranjat în mod evident depunerile de aici. În plus, stratul de argilă de pe podeaua galeriilor peșterii era doar în cazuri rare mai consistent, de cele mai multe ori grosimea sa nedepășind câțiva centimetri³⁶. Pe de o parte, deranjările inevitabile cauzate de locuirile ulterioare, pe de altă parte, cele provocate de „căutătorii de comori”, dar și condițiile specifice geomorfologice ale peșterii Igrița fac dificilă, dacă nu chiar imposibilă, reconstituirea modului de dispunere a complexelor din Bronzul târziu și stabilirea fără dubii a semnificației acestora.

Autorul ultimelor cercetări din peșteră, al cărui merit incontestabil este recuperarea, în condiții deosebit de grele, a artefactelor de aici, a încercat o separare a materialelor salvate pe complexe, numite de el morminte³⁷. Condițiile de descoperire descrise de el, pe care le-am și menționat mai sus, ridică însă semne de întrebare îndreptățite cu privire la veridicitatea acestei reconstituiri.

Depunerile conțineau ceramică, un număr relativ mare de obiecte de bronz, dinți perforați, mărgel de sticlă, scoici perforate etc. Unul dintre complexe mai puțin deranjate, identificat în nișa III, avea ca inventar 36 de obiecte, printre care mai multe vase, 12 piese de bronz, majoritatea trecute prin foc, două figurine de lut ars. Tot aici se afla și o cantitate mare de oase de animale (bovideu, capră, căprioară, porc, urs brun), considerate ca provenind de la o ofrandă de carne, precum și cenușă³⁸.

În depunerile Bronzului târziu din peștera Igrița n-au apărut deloc oase umane. Faptul că au fost descoperite aici oase de animal, respectiv obiecte de os, exclude posibilitatea ca oasele umane să fi dispărut datorită compoziției chimice a solului peșterii. Este evident că astfel de oase nu au fost depuse aici. În lipsa acestora, ca dovezi totuși ale prezenței de morminte în peșteră au fost invocate existența resturilor de ardere (cărbone, cenușă), spargerea intenționată a ceramicii și deformarea în foc a unor vase. S-a considerat că arderea morților a avut loc pe un rug amenajat în afara peșterii, după terminarea incinerării fiind depuse în peșteră numai cenușă, cărbune, fragmente ceramice, unul sau mai multe obiecte mici de bronz, alte mici piese de podoabă³⁹.

Există evident numeroase obiective, unele chiar contemporane cu descoperirile din peștera Igrița, care, deși nu conțin oseminte umane, pot fi definite drept morminte sau se poate stabili o anumită legătură cu astfel de monumente⁴⁰. Nici unul dintre acestea nu se află însă în peșteri. Trăsăturile depunerilor scoase la

³⁶ I. Emödi, SCI VA 31, 1980, 2, p. 254 urm.

³⁷ *Ibidem*, p. 254 urm.

³⁸ *Ibidem*, p. 269.

³⁹ *Ibidem*, p. 266.

⁴⁰ C. Kacsó, Thraco-Dacica 11, 1990, p. 79 urm.

lumină în peștera Igrița sunt apropiate celor sesizate în locurile de cult cu ruguri, dintre care multe sunt lipsite de oase sau conțin foarte puține oase⁴¹.

Deși o relație directă între depunerile din peștera Igrița și cultul funerar este posibilă, lipsesc însă argumentele pentru ca acestea să fie considerate morminte propriu-zise.

Aceeași concluzie poate fi enunțată și în legătură cu descoperirile contemporane, aparținând aceluiași aspect cultural, ieșite la iveală în Peștera Ungurului, din apropiere de Șuncuiș, publicate de asemenea ca morminte⁴². Materialele arheologice au fost găsite la suprafață, risipite atât pe podeaua galeriilor laterale de la nivelul superior, cât și pe podeaua galeriei principale, acestea din urmă în majoritatea lor rulate de pârâul ce străbate peștera. Ele constau din fragmente ceramice, obiecte de bronz și de piatră. În aceeași peșteră au mai fost găsite o vatră, sub care se afla un strat compact de cenușă, și în jurul ei numeroase fragmente ceramice, dar și trei ace de bronz, mai multe gropi și câteva grupări de fragmente ceramice⁴³. În apropiere de intrarea în peșteră au fost descoperite și două depozite de bronzuri⁴⁴, de aceeași vârstă cu cele mai sus menționate. Primul a apărut incidental, în urma unor lucrări ce au necesitat dislocarea pământului prin detonare. Date fiind condițiile de descoperire, precum și lipsa unor precizări cu privire la suprafața afectată de explozie și cantitatea aproximativă de pământ mișcată, în urma căreia au apărut piesele de bronz, nu se poate stabili cu certitudine dacă acestea aparțin unei singure descoperiri închise sau mai multor depuneri. Chiar în aceste condiții, descoperirea poate fi considerată un depozit, eventual format în urma unor depuneri succesive⁴⁵. Cel de-al doilea depozit, cu piese ce se regăsesc și în primul, a fost descoperit, în cadrul unor săpături sistematice, la trei metri nord de peretele sudic al peșterii, în umplutura unei gropi, în care s-au mai găsit și fragmente ceramice contemporane cu piesele de bronz. Ambele descoperiri de bronzuri din Peștera Ungurului pot fi considerate cu suficient temei depozite votive.

În alte două peșteri din apropiere de localitatea Șuncuiș au fost descoperite depuneri cu caracter cultic din Bronzul târziu: peștera Mișid⁴⁶ și peștera Izbândiș⁴⁷.

În prima dintre acestea, una dintre depuneri a fost făcută direct pe patul de calcar al galeriei superioare, într-un loc greu accesibil, fără vreo amenajare prealabilă. Majoritatea pieselor a fost găsită concentrată pe o suprafață de cca 0,25 mp, doar câteva fragmente mai ușoare fiind răsfirate de apă. Depunerea consta din mai

⁴¹ W. Krämer, în *Helvetia Antiqua. Festschrift E. Vogt*, 1966, p. 111 urm.; R. A. Maier, *Germania* 47, 1969, p. 173 urm.; C. Eibner, *ArchAust* 46, 1969, p. 19 urm.; R. Dehnke, în *Neue Funde und Ausgrabungen im Raum Rothenburg (Würme)* I, *Rothenburger Schriften* 15, 1970, p. 117 urm.; I. Gabriel, D. Heinrich, *Offa* 33, 1976, p. 123 urm.

⁴² I. Emödi, *ActaMN* 34, 1997, p. 485 urm.

⁴³ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Crisia* 19, 1989, p. 48 urm.

⁴⁴ Depozitul I: Dumitrașcu, Crișan, *op. cit.*, p. 17 urm. Depozitul II: Dumitrașcu, *Analele Universității din Oradea. Seria Istorie-Arheologie-Filosofie* 2, 1992, p. 3 urm.

⁴⁵ Stiernquist, *MeddelandenLund* 1962–1963, p. 20

⁴⁶ N. Chidioșan, I. Emödi, *Thraco-Dacica* 2, 1981, p. 161 urm.

⁴⁷ Idem, *Crisia* 13, 1983, p. 17 urm.

multe piese de bronz, printre care și o centură decorată, obiecte de lut ars, inclusiv trei figurine antropomorfe, mărgelile de chihlimbar, două vase fragmentare, dintre care unul miniatural. Descoperirea a fost considerată o ofrandă adusă unei divinități, dar nu s-a exclus nici posibilitatea ca ea să reprezinte un cenotaf sau resturile unui mormânt propriu-zis. Prima interpretare este, cred, mai plauzibilă. Descoperirile din galeria uscată de la intrarea aceleiași peșteri: mai multe grupări de fragmente ceramice, un fragment din lama unui cuțit de bronz, precum și trei fragmente de obiecte de bronz nedeterminabile, toate aflate pe un pat de cenușă, au fost considerate, fără a fi aduse argumente în acest sens, de asemenea, drept morminte⁴⁸.

În peștera Izbândiș, depunerile din Bronzul târziu au fost găsite în două puncte diferite. Prima se afla într-o sală, a cărei podea era flancată de două pante abrupte, lăsând impresia unei gropi adânci de formă pătrată. Ea consta din fragmente ceramice aparținând unui număr de aproximativ 60 de vase, câteva piese de bronz și de os. A doua depunere, formată din fragmente ceramice, piese de bronz și o lamă de obsidian, a fost depistată într-o galerie laterală, greu accesibilă. În ambele depuneri s-au găsit și cantități apreciabile de resturi de ardere (cărbune, cenușă). Deși evident asemănătoare depunerilor din peșterile Igrîța și Mișid, descoperirile menționate din peștera Izbândiș au fost considerate „complexe cultice legate de anumite ritualuri și practici magico-religioase”.

Alte două descoperiri mai vechi, din zona văii Crișului Repede, aparțin, cu probabilitate destul de mare, de asemenea, celor cu semnificație cultică. Într-o nișă din apropierea localității Vadu Crișului au fost găsite 12 ace, dintre care unul prevăzut cu un așa-numit „apărător de ac”, și o brătară de bronz, precum și resturile unei vetre împreună cu oase⁴⁹. În peștera Piatra Roșie de la Bălnaca au fost găsite, parțial în apă, numeroase piese de bronz, printre care și seceri⁵⁰. Ca și descoperirile de bronzuri din Peștera Ungurului, acestea reprezintă, foarte probabil, depozite votive.

Descoperiri de bronzuri au mai apărut în peștera din Valea Ceuca⁵¹, din raza localității Liborajdea (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin), și în peștera Cioclovina cu Apă⁵², din apropiere de Cioclovina (com. Boșorod, jud. Hunedoara), aici asociate și cu alte categorii de piese.

Potrivit observațiilor făcute cu prilejul recuperării pieselor din peștera Cioclovina cu Apă, acestea se aflau grupate în mai multe grămezi de formă conică, dar și împrăștiate, cele din urmă provenind, foarte probabil, tot din amintitele grămezi. Deși nu se poate exclude cu totul posibilitatea ca toate piesele să fi fost depuse concomitent, poziția lor indică totuși cu probabilitate mult mai mare, că aici au avut loc depuneri succesive, într-un interval de timp mai îndelungat. În aceeași peșteră, în galeria principală, s-au găsit fragmente ceramice, iar într-o încăpere pornită din această galerie mai multe fragmente ceramice, un inel de buclă de

⁴⁸ I. Emödi, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁹ F. Kenner, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* 29, 1863, p. 303 urm., fig. 57.

⁵⁰ J. Hampel, *Bronzkor emlékei Magyarhonban* 2, Budapesta, 1892, p. 8.

⁵¹ P. Rogozea, în *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin* (22.–24. November 1997), București, 1998, p. 141.

⁵² E. Comșa, *ActaArchCarp* 8, 1966, p. 169 urm.; Emödi, *SCIVA* 29, 1978, 4, p.481 urm.

bronz, oase de căprioară și porc, precum și bucăți de cărbune⁵³. Caracterul acestor descoperiri nu a fost clarificat (resturi ale unei locuiri temporare sau ofrandă ?), legătura lor cu celelalte depuneri de aici este însă certă, deoarece toate aparțin aceleiași populații, și anume grupului Igrîța.

După cum se poate constata din această trecere în revistă, chiar dacă nu exhaustivă, a descoperirilor cu caracter cultic din epoca bronzului⁵⁴, făcute în peșterile din Transilvania și Banat, ele au cunoscut două perioade de prezență mai accentuată, una datată în primele etape ale Bronzului timpuriu, cealaltă în Bronzul târziu, ultima în corelație mai ales cu evoluția comunităților grupului Igrîța.

În Bronzul timpuriu se remarcă prezența în peșteri a unor înmormântări propriu-zise, dar și a unor resturi de oase umane și animale, ce provin eventual de la sacrificii, însoțite și de alte ofrande, în parte depuse în vase de lut, precum și a unui depozit de bronzuri. Din Bronzul târziu lipsesc înmormântările⁵⁵, apar în schimb în număr mare depunerile de ofrande, unele trecute prin foc, legate poate de cultul funerar, precum și alte tipuri de depuneri, printre care și depozitele votive, cele mai multe constituite într-un interval de timp mai îndelungat.

BRONZEZEITLICHE FUNDE IN DER VALEA REA – HÖHLE BEI VĂLENII ȘOMCUTEI

ZUSAMMENFASSUNG

In dem Bach, der die Valea Rea-Höhle durchfließt, wurden zahlreiche bronzezeitliche Tonscherben gefunden, die den Trägern der Suciu de Sus-Kultur angehören. Der Charakter dieser Funde ist schwer feststellbar, scheint es trotzdem am wahrscheinlichsten, dass sie absichtliche Niederlegungen im Rahmen einer Kulthandlung waren.

Der Verfasser erörtert auch andere bronzezeitliche Funde aus den transsilvanischen und banatischen Höhlen, die kultische Prägung haben: eigentliche Gräber, verschiedene Darbringungen, einschliesslich Menschen- und Tieropfern, Votivdepots. Die Mehrzahl dieser Funde befindet sich im Tal des Crișul Repede, vereinzelt auch in anderen Gebieten.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1. Die geographische Lage des Fundortes Vălenii Șomcutei.

Abb. 2. Vălenii Șomcutei. Der Plan der Valea Rea-Höhle.

Abb. 3-4. Vălenii Șomcutei. Suciu de Sus-Keramik aus der Valea Rea-Höhle.

⁵³ Emödi, *op. cit.*, p. 484, fig. 4.

⁵⁴ Adopt aici limita superioară de timp, propusă de A. Vulpe, *Memoriile Secției de Științe Istorie și Arheologice* 19, seria 4, 1996, p. 33 urm., dar sunt convins că mai sunt necesare încă clarificări, pentru a se realiza o periodizare acceptabilă a preistoriei spațiului carpato-dunărean.

⁵⁵ Datele comunicate până în prezent în legătură cu descoperirile de schelete din Peștera cu Apă de la Românești, jud. Timiș (Rogozea, în *The early Hallstatt period (1200–700 B.C.) in south-eastern Europe*, Bibliotheca Musei Apulensis I, Alba Iulia, 1994, p. 155) sunt încă puține; din acest motiv caracterul lor rămâne deocamdată sub semnul întrebării, mai ales că se vorbește de existența aici a unei necropole de înhumare într-o perioadă, cea a Bronzului târziu, de generalizare cvasitotală a ritului incinerăției.